

การศึกษาแนวทางการออกแบบศูนย์การเรียนรู้เนื้อหาทางประวัติศาสตร์ ชุมชน และ ศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่ธนบุรี โดยการปรับประโยชน์ใช้สอยจากอาคารเก่าทรงคุณค่า และบูรณาการส่วนใหม่สถาปัตยกรรม

Design Guideline for Cultural Learning Center in Historical Area (Thonburi): Adaptive Re-use Old Architecture and Infill Design

ทวัต อำไพพรรณ

Tawat Ampaiphan

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Faculty of Architecture and Planning, Thammasat University

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวทางการออกแบบศูนย์การเรียนรู้เนื้อหาทางประวัติศาสตร์ ชุมชน และ ศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่ธนบุรี โดยการปรับประโยชน์ใช้สอยอาคารเก่าทรงคุณค่าและบูรณาการส่วนใหม่สถาปัตยกรรม โดยใช้กรณีศึกษาจากอาคารเก่าบนพื้นที่ธนบุรีที่มีความต่อเนื่องของช่วงเวลา 3 ยุค ได้แก่ อาคารบ้านบางยี่ขันหรืออาคารโรงเรียนราชากรุณซึ่งสร้างในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 – 6 อาคารกองอำนวยการโรงงานสุราบางยี่ขันซึ่งเป็นอาคารสำนักงานที่สร้างด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบโคโลเนียล และอาคารโรงงานสุราบางยี่ขันซึ่งเป็นอาคารโรงงานรูปแบบในสมัยที่เป็นอาคารแนวสกลยุคแรก ที่สร้างขึ้นในกรุงเทพฯ และธนบุรี โดยอาคารดังกล่าวอยู่ในช่วงเวลา พ.ศ. 2457–2502 โดยมีวัตถุประสงค์ให้อาคารเหล่านี้กลับมาใช้ประโยชน์ได้ในบริบทปัจจุบันด้วยกระบวนการอนุรักษ์เชิงการพัฒนา 2) ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ชุมชน และ ศิลปวัฒนธรรมพื้นที่ธนบุรี เพื่อนำไปใช้ประโยชน์เพื่อการออกแบบและการจัดแสดงสำหรับศูนย์การเรียนรู้ โดยมีวิธีการศึกษาและเครื่องมือในการศึกษาดังนี้ 1) เน้นการศึกษาในเชิงสำรวจและการสัมภาษณ์ผู้รู้ ร่วมกับการลงสำรวจพื้นที่จริง 2) ผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญด้านสถาปัตยกรรมและพิพิธภัณฑศาสตร์ประเมินคุณค่าความสำคัญและความสามารถในการเปลี่ยนแปลงอาคารเก่าทรงคุณค่าเพื่อสร้างศูนย์การเรียนรู้ 3) สอบถามความต้องการศูนย์การเรียนรู้ที่เกี่ยวกับการนำเสนอเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ ชุมชน และศิลปวัฒนธรรมด้วยแบบสอบถามจำนวน 400 ชุด โดยสำรวจจากกลุ่มเป้าหมายคือผู้ใช้บริการศูนย์การเรียนรู้หรือพิพิธภัณฑฯ ได้แก่ อุทยานการเรียนรู้แห่งชาติ (TK Park) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์

ผลการศึกษาพบว่า 1) อาคารเก่าทรงคุณค่าที่เป็นกรณีศึกษาสามารถเป็นตัวแทนของการนำเสนอเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ ชุมชน และศิลปวัฒนธรรมของพื้นที่ธนบุรีได้อย่างน่าสนใจ 2) เมื่อประเมินลักษณะคุณค่าและความสำคัญของอาคารพบว่าอาคารทั้ง 3 หลัง มีระดับคุณค่าและความสามารถในการปรับประโยชน์ใช้สอยที่ต่างกันอย่างมีนัยยะสำคัญ 3) การนำเสนอเนื้อหาเชิงวัฒนธรรมที่มีประสิทธิภาพควรนำเสนอในรูปแบบสื่อที่สร้างบรรยากาศแบบการเล่าเรื่อง การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง และการมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะผสมผสาน 4) ปัจจัยที่เหมาะสมเพื่อสร้างศูนย์การเรียนรู้เนื้อหาทางประวัติศาสตร์ ชุมชน และศิลปวัฒนธรรม ควรตั้งอยู่ในพื้นที่หรือบริเวณใกล้เคียงกับสถานที่นำเสนอเนื้อหา เพื่อให้สามารถเชื่อมโยงเรื่องราวที่เกิดขึ้นของเรื่องที่จะนำเสนอได้ ในส่วนของลักษณะสถาปัตยกรรมที่นำมาใช้เป็นศูนย์การเรียนรู้ที่ดีนั้น ควรมีลักษณะโดดเด่น เป็นจุดหมายตาที่สามารถเข้าถึงได้สะดวก และเป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชุมชน

Abstract

The objectives of this study are 1) To study about design guideline for cultural learning center in historical area (Thonburi) in characteristic of adaptive re-use old architecture and infill design by choosing three old buildings which have continued in three periods. The first is Ban Bang Yee Khan building or Rachakarun School building which was built during the reign of King Rama V and VI. The second is administrator office of Sura Bang Yee Khan factory which was built in Colonial Style. The third is Sura Bang Yee Khan factory building which is the first international style built in Bangkok and Thonburi. 2) To study the transferring history of cultural heritage in historical area and nearby areas. The research methodology and equipment used in this study are 1) Interview experts and conduct a field study in historical area, 2) Ask experts or key informants to estimate significance and ability of old architecture, and 3) Inquire contentment and requirement from 400 people at cultural learning center by using questionnaires.

The results of the study are 1) Old architecture can represent very interesting detail about history, culture, and knowledge of historical area (Thonburi), 2) All of the three buildings are worth and significant in using in different ways, 3) The presentation of culture should be presented by multimedia presentation from experience of local people in the study area, and 4) The cultural learning center should be built in the center of historical area to attract people to use it.

คำสำคัญ (Keywords)

มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage)

การปรับประโยชน์ใช้สอยอาคาร (Adaptive Re-use)

การบูรณาการส่วนใหม่สถาปัตยกรรม (Infill Design)

การอนุรักษ์และการพัฒนา (Conservation and Development)

1. บทนำ

เมืองธนบุรีเป็นเมืองด้านสำคัญตั้งแต่สมัยอยุธยา และเป็นเมืองราชธานี (สมัยธนบุรี) จากความเป็นชุมชนเมืองนำมาเป็นชุมชนเมืองบก จากวิถีชีวิตครัวเรือนมาเป็นวิถีชีวิตเมืองใหญ่ พื้นที่เมืองแห่งนี้คือพื้นที่แห่งความหลากหลายทางศิลปะ วัฒนธรรม ชชาติพันธุ์ ตลอดจนความหลากหลายทางสถาปัตยกรรมทรงคุณค่าตั้งแต่ปราสาทราชวัง วัดวาอาราม อาคารบ้านเรือนขุนนางคหบดี จนถึงบ้านสามัญชน และวิถีชาวบ้านในย่านชุมชนเก่าแก่ ธนบุรีได้ทิ้งร่องรอยทางประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ ซึ่งหลงเหลืออยู่มากแต่ไม่ได้รับการศึกษาหรือเผยแพร่เท่าที่ควร อีกทั้งไม่มีศูนย์การเรียนรู้ในเรื่องราวเหล่านี้อย่างจริงจัง ทำให้มรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้เริ่มสูญหายไปพร้อมกับกระแสความเปลี่ยนแปลง

เมื่อมุ่งประเด็นศึกษาพื้นที่ธนบุรี พบว่ามีอาคารเก่าบางแห่งถูกทิ้งร้าง ซึ่งควรที่จะได้รับการนำมาปรับประโยชน์ใช้สอยใหม่ด้วย โดยใช้กระบวนการทางสถาปัตยกรรมเรื่อง “การปรับประโยชน์ใช้สอย” (adaptive re-use) และ “การออกแบบบูรณาการส่วนใหม่ในงานสถาปัตยกรรม” (infill design) [1, 2] ของศูนย์การเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ ชุมชน และศิลปวัฒนธรรมของพื้นที่ธนบุรีและพื้นที่ต่อเนื่อง เพื่อส่งเสริมด้านการศึกษาและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อีกทั้งยังสามารถปรับแนวคิดดังกล่าวกับพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมที่อื่น ๆ ได้ต่อไป [3]

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวทางการออกแบบศูนย์การเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ ชุมชน และศิลปวัฒนธรรม ในพื้นที่ธนบุรี โดยการปรับประโยชน์ใช้สอยอาคารเก่าทรงคุณค่าและบูรณาการส่วนใหม่สถาปัตยกรรม

2. ศึกษาความสำคัญด้านประวัติศาสตร์ มรดกทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ในย่านเมืองเก่าธนบุรีและพื้นที่ต่อเนื่อง

3. พื้นที่ศึกษา ประชากร และเครื่องมือในการวิจัย

ขอบเขตของพื้นที่ในการศึกษาคือแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าธนบุรีและพื้นที่ต่อเนื่อง อาทิ

ชุมชน วิถีชาวบ้าน อาคารสถาปัตยกรรม บ้านเรือน วัดวาอาราม และพระราชวัง ตลอดจนชนบทธรรมเนียมวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของย่านธนบุรี

อาคารที่เลือกศึกษาเพื่อการปรับประโยชน์ใช้สอยเป็นศูนย์การเรียนรู้ ประกอบด้วยอาคาร 3 หลัง คือ 1) อาคารบ้านบางยี่ขันหรืออาคารโรงเรียนราชการุณ 2) อาคารกองอำนาจการโรงงานสุราบางยี่ขัน และ 3) อาคารโรงงานผลิตสุราบางยี่ขัน

วิธีการได้มาซึ่งข้อมูลในการออกแบบประกอบด้วย 1) การแจกแบบสอบถามความต้องการศูนย์การเรียนรู้ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาด้วยตารางการสุ่มตัวอย่างของ TARO YAMANE ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ค่าความคลาดเคลื่อนไม่เกินร้อยละ 5 จำนวน 400 คน ประกอบไปด้วยผู้ใช้บริการศูนย์การเรียนรู้หรือพิพิธภัณฑ์ กลุ่มตัวอย่างที่เลือก 3 แห่ง ได้แก่ อุทยานการเรียนรู้ จำนวน 200 คน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร จำนวน 100 คน และพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์แห่งชาติ จำนวน 100 คน 2) การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านสถาปัตยกรรม อนุรักษ์และพิพิธภัณฑ์ศาสตร์ จาก 3 ส่วน คือ (1) ผู้บริหารและช่างเทคนิคกองการอนุรักษ์สำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (2) ผู้อำนวยการและพันตำรวจ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และ (3) อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และมหาวิทยาลัยศิลปากร

4. สารสำคัญของการวิจัย

4.1 วิเคราะห์พื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมพื้นที่เมืองเก่าธนบุรี

พื้นที่ในเขตฝั่งธนบุรีมีประวัติศาสตร์อันยาวนานในฐานะเมืองท่าการค้าและเมืองทางออกสู่ทะเล หรือที่เรียกว่าขนอนบางกอก ตั้งแต่สมัยอยุธยา [4] ด้วยลักษณะดังกล่าวจึงเป็นที่มาของความหลากหลายของชาติพันธุ์ ศาสนา ความเชื่อ ตลอดจนชนบทธรรมเนียมประเพณี และจากการที่ธนบุรีเป็นเมืองท่าการค้าสำคัญจึงเป็นสถานที่ที่ทั้งชาวไทย ชาวจีน ชาวมุสลิม ชาวคริสต์โปรตุเกส อีกทั้งชาวมอญและชาวลาวเข้ามาลงหลักปักฐานในพื้นที่ธนบุรี ซึ่งสามารถสังเกตได้จากศาสนสถานและชุมชนที่มีทั้งวัด โบสถ์คริสต์ และศาลเจ้าจีนตั้งอยู่ในพื้นที่ต่อเนื่องใกล้เคียงกัน ดังนั้น ในความเป็นเมืองธนบุรีสามารถวิเคราะห์ความสำคัญและความน่าสนใจของพื้นที่ได้ดังนี้

ประการแรก ธนบุรีเป็นจุดเปลี่ยนผ่านของสองราชธานีในสองช่วงเวลา หมายถึง กรุงธนบุรีเป็นราชธานีที่

อยู่ตรงกลางระหว่างช่วงเวลาของกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนั้นเรื่องราวประวัติศาสตร์สถานที่สำคัญจึงมีความร่วมสมัยกับอยุธยา อีกทั้งความสำคัญของเมืองธนบุรีเองได้ปรากฏหลักฐานความเป็นเมืองมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ซึ่งเราสามารถเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม รูปแบบสถาปัตยกรรมของอยุธยาโดยการสังเกตและศึกษาจากวัดวาอาราม อาคารบ้านเรือน รวมถึงชุมชนช่างคนไทยที่อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากครั้งกรุงศรีอยุธยาแตก ชุมชนเหล่านี้ได้สืบสานงานช่างเมื่อครั้งอดีตตามความถนัด ดังเห็นได้จากการเรียกชื่อของชุมชนนั้น ๆ เช่น ชุมชนบ้านบุ ทำอาชีพตีชิ้นลงหิน ชุมชนบ้านช่างหล่อ ทำอาชีพหล่อพระพุทธรูปทองเหลือง ชุมชนบ้านปูนบางยี่ขัน ทำอาชีพผลิตปูนแดง เป็นต้น

ประการที่สอง การย้ายราชธานีไปยังฝั่งกรุงเทพฯ เป็นการรักษาสถาปัตยกรรมดั้งเดิมของธนบุรีเอาไว้ให้เปลี่ยนแปลงได้ช้า ซึ่งหมายความว่า ศูนย์การปกครอง ศูนย์กลางความเจริญได้ย้ายฝั่งข้ามแม่น้ำไปทางดินแดนตะวันออก ทำให้จุดกำเนิดเมืองเปลี่ยนความเจริญเริ่มต้นขึ้นใหม่ที่ฝั่ง

ตะวันออกที่เรียกว่าฝั่งพระนครหรือกรุงเทพฯ การขยายตัวของเมืองเริ่มเกิดในดินแดนแห่งใหม่ ดังนั้นการขยายตัวของธนบุรีในเวลานั้นจึงช้าลง อย่างไรก็ตาม ชุมชนเดิมที่หลงลักปักฐานก็มีได้หายไปแต่อย่างใด พื้นที่ดังกล่าวเป็นชุมชนชาวสวนซึ่งมีลักษณะปิดล้อมที่มีความซับซ้อนในวิถีชีวิตและมีมาก่อนชุมชนชาวนาฝั่งตะวันออก อีกทั้งการรักษารากฐานเดิมของความเป็นชุมชนมีความเหนียวแน่นและมีเอกลักษณ์ของตนเองสูงตามความถนัดของแต่ละชุมชนซึ่งที่กล่าวมาถือเป็นภูมิปัญญาที่ยังสามารถรักษาและสืบทอดมาได้จนกระทั่งปัจจุบัน

ประการที่สาม ลักษณะความเป็นพื้นที่ที่มีความน่าสนใจ สามารถนิยามความเป็นธนบุรีได้ดังต่อไปนี้ ธนบุรีคือเวนิสตะวันออก ดินแดนแห่งคูคลอง เป็นพื้นที่สวนเก่าแก่ของกรุงเทพฯ ในเรื่องของการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยมีความสำคัญเนื่องจากเป็นถิ่นที่ตั้งจวนขุนนางเก่าในสมัยธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น อีกทั้งเป็นพื้นที่ซึ่งมีวัดวาอารามมากมายมาตั้งแต่ครั้งโบราณ ทำให้มีผู้คนมาลงหลักปักฐาน

1. วัดอโศกธรรมาวาสแห่งชาตินิเวศพระราชาธิ
2. วัดอมรินทราราม
3. ตลาดอโศก
4. โรงทอผ้าไหม
5. ตลาดวังหลัง
6. ตลาดต้นจันทร์
7. วัดราชโอรสาราม
8. วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม
9. วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
10. วัดพระยาทิพากร
11. วัดสุทัศน์เทพวราราม
12. วัดสุทัศน์เทพวราราม
13. วัดสุทัศน์เทพวราราม
14. พระราชวังเดิม

รูปที่ 1 แผนที่เกาะเมืองเก่าธนบุรี [5]

สร้างที่อยู่จนกลายเป็นชุมชน จึงเป็นพื้นที่อุดมไปด้วยงานศิลปะและภูมิปัญญาท้องถิ่น จนกล่าวได้ว่าเป็นพื้นที่ของงานศิลปะถิ่นช่าง ตลอดจนมีอาหารและขนมพื้นบ้านซึ่งปัจจุบันเป็นอาหารหายาก ธนบุรียังเป็นดินแดนแห่งความหลากหลายทางวัฒนธรรมเนื่องจากเหตุผลในเรื่องยุทธศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนตามหลักทางรัฐศาสตร์สมัยก่อน

จากเหตุผลที่กล่าวมาได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญและความสมบูรณ์ของพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมของธนบุรีที่ควรได้รับการส่งเสริม อนุรักษ์ และเผยแพร่ให้คงอยู่สืบต่อไป และยังสามารถเป็นแหล่งที่เรียนรู้ได้จากประสบการณ์ตรงที่ดีมากแห่งหนึ่งของประเทศไทย

4.2 ศูนย์การเรียนรู้ในพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรม

4.2.1 สภาพปัญหาของแหล่งการเรียนรู้และพิพิธภัณฑ์ทั้งโดยทั่วไปและในพื้นที่ธนบุรี

สังคมไทยยังขาดการส่งเสริมการเรียนรู้ตามอัธยาศัย เนื่องจากสังคมไทยจะเน้นหนักไปที่การศึกษาในระบบมากกว่า สำหรับพิพิธภัณฑ์ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ตามอัธยาศัยแหล่งหนึ่งขาดการสนับสนุนส่งเสริมจากภาครัฐและภาคเอกชน อีกทั้งการไปพิพิธภัณฑ์มิใช่วัฒนธรรมของคนไทย จึงไม่เห็นความสำคัญและไม่เกิดแรงดึงดูดที่จะไปกิจกรรมภายในพิพิธภัณฑ์หรือศูนย์การเรียนรู้ขาดพลวัติ โดยส่วนใหญ่มีสภาพเป็นคลังเก็บของเก่ามากกว่าการเป็นแหล่งเรียนรู้ พิพิธภัณฑ์หรือศูนย์การเรียนรู้ขาดการประชาสัมพันธ์เชิงรุก เนื่องจากพิพิธภัณฑ์ขาดการส่งเสริมและสนับสนุนด้านงบประมาณ ทำให้ไม่สามารถสร้างและปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ ที่น่าสนใจอย่างต่อเนื่องได้ ตัวอย่างปัญหาด้านหนึ่งที่เกิดกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น [6] คือ การเห็นพิพิธภัณฑ์เป็น “ของฟรี” หรือเสียค่าใช้จ่ายเพียงเล็กน้อยซึ่งเมื่อพิพิธภัณฑ์หรือแหล่งการเรียนรู้มีความพยายามในการเก็บค่าเข้าชมเพิ่มจากเดิมอันเป็นเหตุผลในการรักษาความอยู่รอดของพิพิธภัณฑ์ ผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ส่วนใหญ่มักจะไม่ยอมเสียค่าบริการเข้าชม โดยมากมักไปครั้งเดียวหรืออาจไปชมไม่กี่ครั้ง เนื่องจากพิพิธภัณฑ์มิได้สร้างแรงดึงดูดหรือความน่าสนใจดึงดูดใจ ตัวอย่างปัญหาอีกด้านหนึ่งคือ พิพิธภัณฑ์หรือศูนย์การเรียนรู้ท้องถิ่นต่าง ๆ ในพื้นที่ธนบุรีแม้จะมีอยู่มากมายหลายแห่ง แต่ตั้งอยู่ในลักษณะกระจัดกระจายยากต่อการเข้าถึงและไม่เป็นที่รู้จัก [7]

4.2.2 ศูนย์การเรียนรู้หรือพิพิธภัณฑ์กับการจัดแสดงเพื่อนำเสนอเนื้อหาเชิงวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้

องค์ประกอบโครงสร้างของศูนย์การเรียนรู้หรือพิพิธภัณฑ์ศูนย์การเรียนรู้หรือพิพิธภัณฑ์ควรประกอบไปด้วยผู้ดำเนินการ 3 ส่วนหลัก คือ กลุ่มที่ 1 นักวิชาการหรือกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ทำหน้าที่เป็นผู้แสวงหาองค์ความรู้ในเชิงลึกด้วยการสำรวจ ค้นคว้า วิจัย เพื่อให้ได้องค์ความรู้ใหม่อยู่ตลอดเวลา คนกลุ่มนี้จะคอยเป็นผู้นำเสนอข้อเท็จจริงหรือข้อค้นพบใหม่ ๆ โดยข้อมูลในส่วนนี้จะยังไม่สามารถมาจัดแสดงหรือนำเสนอได้ทันที กลุ่มที่ 2 คือ นักออกแบบนิทรรศการช่างเทคนิค ผู้มีความรู้ในเรื่องสื่อและการสร้างสรรค์สื่อ คนกลุ่มนี้จะทำหน้าที่เชิงเทคนิค เป็นผู้คิดสร้างสรรค์ออกแบบรูปแบบการนำเสนอเนื้อหาเชิงวิชาการเหล่านั้นให้มีความน่าสนใจ กลุ่มที่ 3 คือ นักการศึกษาหรืออาจเรียกว่าคนกลาง ผู้ประสานงานระหว่างสองกลุ่ม คนกลุ่มนี้มีความสำคัญมากซึ่งถือเป็นหัวใจในการดำเนินการงานพิพิธภัณฑ์หรือศูนย์การเรียนรู้ยุคใหม่ หน้าที่ของกลุ่มนี้จะเป็นคนกลางที่มีความรู้เรื่องพิพิธภัณฑ์ศาสตร์ (Museology) [8] กล่าวคือ มีความรู้ในเชิงวิชาการและมีความรู้ในเชิงเทคนิคควบคู่กันซึ่งอาจไม่ลึกซึ้งเท่า 2 กลุ่มแรก แต่เป็นผู้มีความสามารถในการคิดและประสานงาน โดยจะเป็นผู้คัดเลือกเนื้อหาเชิงวิชาการที่เข้าใจยากมาคิดวิธีการนำเสนอให้ง่ายต่อการเข้าใจและยังครบถ้วนด้วยเนื้อหาวิชาการ จากนั้นประสานงานไปยังฝ่ายผู้มีความรู้ทางเทคนิคเพื่อนำความรู้ที่คัดสรรแล้วไปผนวกกับสื่อและเทคนิคต่าง ๆ เพื่อนำเสนอต่อไป

• การจัดการกระบวนการเรียนรู้และการนำเสนอแก่ผู้ใช้บริการ

การเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมควรจัดแสดงเนื้อหาเชิงลึกควบคู่กับเนื้อหาเชิงกว้าง เช่น ควรมีการจับประเด็นเรื่องราวทางวัฒนธรรมบางตอนที่น่าสนใจ ยกขึ้นมานำเสนอโดยการจัดเป็นกิจกรรมพิเศษตามเทศกาล เพื่อสร้างพลวัติของกิจกรรมให้เกิดขึ้น แต่ทั้งนี้ต้องได้รับการสนับสนุนเงินทุนอย่างเพียงพอและต่อเนื่องจากภาครัฐบาล โดยมีแผนสำหรับการเรียนรู้ตามอัธยาศัย ดังนี้

การออกแบบสื่อการเรียนรู้ที่จัดแสดงในศูนย์การเรียนรู้แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การเรียนรู้ภายในอาคารและภายนอกอาคาร ลักษณะการเรียนรู้แบบภายในอาคารจะไม่เน้นการจัดแสดงชิ้นวัตถุ แต่เน้นการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคน วิถีชีวิตชุมชน เมืองและสภาพแวดล้อม ด้วยการนำเสนอเนื้อหาที่เข้าใจง่าย มีการใช้สื่อที่ทันสมัย และมีปฏิสัมพันธ์กันกับผู้มาใช้บริการ (interactive)

โดยที่ผู้เยี่ยมชมสามารถมีส่วนร่วม สามารถจับต้องได้ (learning by doing) นอกจากการเรียนรู้แบบภายในอาคารแล้ว ต้องจัดควบคู่กับการเรียนรู้แบบภายนอกอาคาร หรือการเรียนรู้แบบนอกสถานที่ซึ่งผู้เรียนรู้จะได้รับประสบการณ์ตรง ทำให้เกิดประสิทธิภาพในการเรียนรู้มากขึ้น โดยในกระบวนการดังกล่าว ศูนย์การเรียนรู้จะต้องมีการติดต่อประสานงานกับแหล่งการเรียนรู้อื่น ๆ ใกล้เคียงหน้า เพื่อเป็นเครือข่ายการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในอีกทางหนึ่ง (community base) ถือว่าเป็นการได้ประโยชน์ 2 ทางคือ สำหรับชุมชนและแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม จะได้รับการส่งเสริมให้คงอยู่และสืบทอดสู่คนรุ่นต่อไป และยังเป็นการสร้างรายได้ให้กับชุมชนสำหรับพิพิธภัณฑสถานหรือศูนย์การเรียนรู้ จะได้เครือข่ายการเรียนรู้และความร่วมมือจากชุมชน

ในพื้นที่ธนบุรีสามารถจัดกิจกรรมได้หลากหลาย ด้วยการจัดกิจกรรมเชื่อมโยงเข้าไปยังเครือข่ายการเรียนรู้ (learning route) ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น กิจกรรมการเดินทางในชุมชน (ธนบุรีประกอบไปด้วยชุมชนข้างเก่าแก่ที่น่าสนใจ ปัจจุบันยังมีให้เห็น) กิจกรรมจักรยานชมเมือง (เนื่องจากทางสัญจรในชุมชนมีลักษณะทางสัญจรเป็นตรอก

ซอย อีกทั้งชุมชนและสถานที่สำคัญเชื่อมโยงถึงกัน) กิจกรรมล่องเรือทัศนจร (เมืองธนบุรีเป็นเมืองน้ำ ปัจจุบันยังสามารถพบเห็นพื้นที่ร่องสวน อีกทั้งมีลำคลองที่สำคัญหลายสายสองข้างทางมีทัศนียภาพและแหล่งเรียนรู้ระหว่างทางที่น่าสนใจ เช่น บ้านขุนนางคหบดีเก่าแก่ สถาปัตยกรรมบ้านพื้นถิ่น เป็นต้น) จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าเป็นการนำเสนอความรู้ที่มีความน่าสนใจแก่ผู้มาร่วมกิจกรรมได้เป็นอย่างดี เนื่องจากการได้รับความรู้จากสถานที่จริง

กระบวนการข้างต้นดังที่ได้เสนอมานี้ไม่ได้จำกัดใช้ได้เฉพาะเพียงในพื้นที่ธนบุรีเท่านั้น แต่ยังสามารถนำไปประยุกต์ให้เกิดขึ้นได้ในพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ได้ เช่น การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้เชื่อมโยงระหว่างพื้นที่เกาะเมืองธนบุรีและเกาะรัตนโกสินทร์ หรือแม้กระทั่งเชื่อมโยงไปยังเขตธนบุรี (เกาะเกร็ด) ซึ่งเป็นพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจเช่นกัน

4.3 การปรับปรุงอาคารเก่าทรงคุณค่าในกระบวนการปรับประโยชน์ใช้สอยในเชิงการอนุรักษ์และพัฒนา

อาคารเก่าแก่โดยมากมักมีความดึงดูดในด้านความงามทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม อีกทั้งโดย

ตารางที่ 1 สรุปความสัมพันธ์แนวทางการเรียนรู้ตามอักษาคัย

สรุปความสัมพันธ์แนวทางการเรียนรู้ตามอักษาคัย			
ลักษณะการเรียนรู้	การเรียนรู้ภายในศูนย์		การเรียนรู้นอกพื้นที่
	เรียนรู้แบบนั่งรับ	เรียนรู้แบบโต้ตอบ	ทัศนศึกษา
แนวคิดในการเรียนรู้	บอกเล่าปากต่อปาก	ครูพักลักจำ	การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง
วิธีการเรียนรู้	การเล่าเรื่อง	การฝึกปฏิบัติ	การเที่ยวตามเส้นทาง
ลักษณะกิจกรรม	การจัดนิทรรศการในลักษณะต่าง ๆ	การเปิดหลักสูตรอบรมเทคนิคและภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่ผู้สนใจ	1. กิจกรรมเดินเท้าเล่าเรื่อง 2. กิจกรรมจักรยานชมเมือง 3. กิจกรรมล่องเรือทัศนจร
ผู้มีส่วนร่วม	1. นักการศึกษา/ นักวิชาการ 2. ช่างเทคนิค 3. คนกลางผู้ประสานงาน (1+2)	ได้รับความร่วมมือจากช่างท้องถิ่นและผู้รู้จากชุมชน	ได้รับความร่วมมือจากชุมชนและประชาชนในชุมชน
หลักการ	พิพิธภัณฑสถาน	การมีส่วนร่วมของชุมชน	

ส่วนใหญ่อาคารเหล่านี้มักถูกทิ้งร้าง หรุดโทรม หรือหากมีการอนุรักษ์ก็เป็นเพียงเพื่อความสวยงามทางทัศนียภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งธนบุรีที่เป็นเมืองเก่าซึ่งมีอาคารในลักษณะนี้อยู่ค่อนข้างมาก ดังนั้นเมื่อมีโครงการสร้างศูนย์การเรียนรู้ในบริบทของความเป็นพื้นที่มรดกวัฒนธรรม การเลือกสถานที่ตั้งหรือการเลือกอาคารจึงเป็นเรื่องสำคัญ จากเหตุผลดังต่อไปนี้ 1) สถานที่ตั้งและสถาปัตยกรรมสามารถเป็นสื่อการเรียนรู้และช่วยสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ได้ 2) สถานที่ตั้งและสถาปัตยกรรมสามารถเป็นตัวแทนการบอกเล่าความเป็นมาของสถานที่นั้นได้ 3) การเลือกวิธีการปรับประโยชน์ใช้สอยอาคารเก่าเป็นการใช้พื้นที่หรือทรัพยากรในพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมที่คุ้มค่ามากกว่าการอนุรักษ์อาคารไว้เพียงเพื่อความสวยงาม 4) การสร้างอาคารสถาปัตยกรรมขึ้นใหม่อาจเป็นการรบกวนหรือทำลายคุณค่าบริบทพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมของพื้นที่นั้น ซึ่งแนวทางการปรับประโยชน์ใช้สอยอาคารในเชิงการอนุรักษ์และพัฒนาจึงสามารถเป็นทางเลือกที่เหมาะสมทางหนึ่ง โดยที่การดำเนินงานดังที่กล่าวมายังมีกระบวนการที่สำคัญที่ต้องพิจารณาดังต่อไปนี้ ได้แก่ 1) การประเมินคุณค่าและความสำคัญของอาคารสถาปัตยกรรม 2) กระบวนการปรับประโยชน์ใช้สอยของอาคารสถาปัตยกรรม และ 3) แนวทางการบูรณาการส่วนใหม่สถาปัตยกรรมสำหรับอาคารที่ใช้ศึกษาทั้ง 3 หลังมีความต่อเนื่อง 3 ช่วงเวลา และมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แตกต่างอย่างน่าสนใจ ดังนี้ 1) อาคารบ้านบางยี่ขันหรืออาคารโรงเรียนราชการณ อดีตเป็นบ้านของอำมาตย์เอก พระยาชลภูมิพานิช (ไค้ดี๋ อเนกาวณิช) คหบดีจีนผู้มีความมั่งคั่ง บ้านบางยี่ขันสร้างขึ้นประมาณสมัยรัชกาลที่ 5-6 [9] มีลักษณะรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจีนผสมตะวันตกหรือที่เรียกว่ารูปแบบชิโนโปรตุกีส โดยลักษณะเด่นของอาคารชิโนโปรตุกีสคือเป็นอาคารก่ออิฐ ถือปูน ผนังหนา มีลวดลายที่ได้รับอิทธิพลทั้งจากสถาปัตยกรรมในยุคนีโอคลาสสิกและโรมันยุโรป องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่สังเกตได้ เช่น ลักษณะซุ้มโค้งรูปครึ่งวงกลม (arch) รองรับด้วยเสาทรงสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ ใช้สำหรับถ่ายเทน้ำหนักของอาคาร ลักษณะสถาปัตยกรรมจีนพบอยู่ที่ส่วนหลังคาคือ หลังคามีสลักเป็นทรงปั้นหยา ทำเป็นเครื่องไม้มุงด้วยกระเบื้องจีนทรงกระบอกแบบไม้ไผ่ผ่าซีกและกระเบื้องกาบกล้วย หลังคาไม่มีชายคา ที่บริเวณขอบหลังคามีรางสำหรับระบายน้ำฝน รองรับด้วยท่อน้ำไปกับตัวบ้านและมุมผนัง ซุ้มประตูหน้าต่างตกแต่งด้วยไม้ฉลุลวดลายพันธุ์ไม้เลื้อยมีลักษณะอ่อนช้อย เป็นต้น ลักษณะอาคารแบบนี้มักเป็นอาคารของพ่อค้า

หรือคหบดีเชื้อสายจีนผู้มั่งคั่ง ซึ่งรูปแบบสถาปัตยกรรมในลักษณะดังกล่าวส่วนใหญ่มักปรากฏและพบเห็นมากที่จังหวัดภูเก็ต (อาคารชิโนโปรตุกีสในจังหวัดภูเก็ตส่วนใหญ่รับอิทธิพลมาจากป็นมากกว่ามะละกา) สำหรับในกรุงเทพฯ และธนบุรีสามารถพบเห็นอาคารในรูปแบบสถาปัตยกรรมดังกล่าวได้ไม่มากนัก [10] 2) อาคารกองอำนวยการโรงงานสุราบางยี่ขันเป็นอาคารที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบโคโลเนียล ส่วนที่สังเกตได้คือ ลวดลายประดับที่ส่วนประตูและหน้าต่างของอาคาร และ 3) อาคารโรงงานสุราบางยี่ขันเป็นอาคารลักษณะทางสถาปัตยกรรม เป็นอาคาร 3 ชั้น มีชั้นลอย อาคารชั้นล่างส่วนใหญ่เป็นพื้นที่โล่งต่อเนื่องรูปทรงอาคารค่อนข้างซับซ้อน คือมีมวลอาคารสูงต่ำไม่เท่ากัน หลังคาอาคารเป็นหลังคาฟันเลื่อย (saw tooth roof) ด้วยลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารหลังนี้แม้คุณค่าทางด้านสุนทรียภาพของรูปแบบและการจัดองค์ประกอบอาคารจะไม่สูงมากนัก แต่ก็เป็นตัวแทนของรูปแบบในสมัยที่เป็นอาคารแนวสากลยุคแรก ๆ ที่สร้างขึ้นในกรุงเทพฯ และธนบุรี โดยอาคารดังกล่าวอยู่ในช่วงเวลา พ.ศ. 2457-2502 [11]

4.3.1 การประเมินคุณค่าและความสำคัญอาคารสถาปัตยกรรม

การประเมินคุณค่าอาคารสถาปัตยกรรมที่ทรงคุณค่าเป็นกระบวนการก่อนการดำเนินการปรับประโยชน์ใช้สอย โดยทำการพิจารณาลักษณะความสำคัญ (significance) บนพื้นฐานในเรื่องคุณค่า (value) และสภาพความแท้ดั้งเดิม (authenticity) เป็นแนวคิดหลักในการประเมินอาคารเพื่อการอนุรักษ์โดยใช้หลักการของ Greed and Roberts [12] และระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม [13] อีกทั้งได้ศึกษากรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์หรือศูนย์การเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการปรับประโยชน์ใช้สอยและการบูรณาการส่วนใหม่ทางสถาปัตยกรรม ดังนี้

วิธีการพิจารณาแนวทางการอนุรักษ์เชิงพัฒนาในการวิจัยนี้ตั้งอยู่บนสมมติฐานของการปรับประโยชน์ใช้สอยอาคารเก่าเพื่อใช้เป็นศูนย์การเรียนรู้ ใช้วิธีการทำแบบประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเกี่ยวข้องกับสายงานการอนุรักษ์ โดยข้อคำถามที่ได้มาจากการคัดเลือกตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับเรื่องคุณค่า นำมาทำการตรวจสอบเลือก (check list) เพื่อเป็นข้อมูลในการตัดสินใจที่จะดำเนินการทางเทคนิคที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โดยผู้ประเมินในงานวิจัยนี้จะได้พิจารณารูปภาพของสภาพอาคารอย่างละเอียด

รูปที่ 2 อาคารโรงเรียนราชการุณ [14]

รูปที่ 3 อาคารกองอำนวยการโรงงานสุรา

รูปที่ 4 อาคารโรงงานสุราบางยี่ขัน

ประกอบก่อนการประเมิน พร้อมทั้งชี้แจงจุดประสงค์ของการประเมินอย่างชัดเจน ซึ่งก็คือการปรับประโยชน์ใช้สอยอาคารเก่าทรงคุณค่าเพื่อเป็นอาคารของโครงการศูนย์การเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ ชุมชน และศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่ธนบุรี ซึ่งผู้ประเมินประกอบไปด้วยผู้เชี่ยวชาญ 3 กลุ่ม ดังนี้ 1) นักวิชาการและช่างเทคนิคกองการอนุรักษ์ สำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ 2) นักวิชาการและช่างเทคนิคสำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร 3) อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านสถาปัตยกรรมอนุรักษ์จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และมหาวิทยาลัยศิลปากร โดยเกณฑ์การแปลผลการประเมิน

คุณค่าอาคาร โดยผู้เชี่ยวชาญ 3 กลุ่มที่กล่าวมาข้างต้นพิจารณาจากค่าระดับคะแนน ประกอบด้วยคะแนนอยู่ในช่วง 1.00–2.33 หมายถึง มีน้อย หรือยังไม่เป็นที่ยอมรับให้สามารถดำเนินการในเรื่องนั้นได้ คะแนนอยู่ในช่วง 2.34 – 3.66 หมายถึง มีปานกลาง จำเป็นต้องพิจารณาปัจจัยอื่นประกอบ หรือมีการพิจารณาเพิ่มเติม คะแนนอยู่ในช่วง 3.67–5.00 หมายถึง มีสูงหรือเป็นที่ยอมรับให้สามารถดำเนินการในเรื่องนั้นได้

จากตารางที่ 2 สามารถสรุปได้ว่า อาคารโรงเรียนราชากรุณเป็นอาคารที่มีคะแนนระดับคุณค่าสูง 9 หัวข้อ

ตารางที่ 2 ผลการประเมินคุณค่าอาคารโดยผู้เชี่ยวชาญ

คุณค่า	อาคาร โรงเรียนราชากรุณ		กองอำนวยการ โรงงานสุรา		อาคาร โรงงานสุรา	
	คะแนน ค่าเฉลี่ย การประเมิน	ระดับคุณค่า	คะแนน ค่าเฉลี่ย การประเมิน	ระดับคุณค่า	คะแนน ค่าเฉลี่ย การประเมิน	ระดับคุณค่า
1. คุณค่าความงามน่าประทับใจ	4.50	สูง	3.00	ปานกลาง	1.88	น้อย
2. คุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ	4.50	สูง	3.25	ปานกลาง	2.50	ปานกลาง
3. คุณค่าทางสถาปัตยกรรม	4.38	สูง	3.25	ปานกลาง	2.38	ปานกลาง
4. คุณค่าในแง่ยุคสมัย	4.38	สูง	3.63	ปานกลาง	2.75	ปานกลาง
5. คุณค่าทางด้านความเป็นเอกลักษณ์	4.13	สูง	3.25	ปานกลาง	2.25	น้อย
6. คุณค่าทางศิลปกรรมเทคนิคโดดเด่น	4.13	สูง	3.13	ปานกลาง	3.13	ปานกลาง
7. คุณค่าทางการใช้สอย	4.13	สูง	3.75	สูง	2.50	ปานกลาง
8. คุณค่าในเรื่องรูปแบบสถาปัตยกรรมเฉพาะและรูปแบบหายาก	4.00	สูง	2.55	ปานกลาง	2.13	น้อย
9. คุณค่าทางด้านสังคม	4.00	สูง	3.00	ปานกลาง	2.50	ปานกลาง
10. คุณค่าในเชิงการเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้า	3.88	ปานกลาง	3.13	ปานกลาง	2.25	น้อย
11. คุณค่าความเป็นพื้นถิ่น กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมกับบริเวณนั้น	3.38	ปานกลาง	2.25	น้อย	1.29	น้อย
12. คุณค่าทางประวัติศาสตร์ เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์สำคัญ	3.14	ปานกลาง	3.13	ปานกลาง	2.50	ปานกลาง
13. คุณค่าในเชิงสัญลักษณ์ เป็นตัวแทนท้องถิ่น	3.14	ปานกลาง	2.00	น้อย	1.14	น้อย
14. คุณค่าในการที่ผู้คนในชุมชนหวงแหนผูกพัน	2.88	ปานกลาง	2.14	น้อย	1.33	น้อย
15. คุณค่าการเป็นศูนย์กลางชุมชนหรือที่ชุมนุมของคนในชุมชน	1.38	น้อย	1.75	น้อย	1.14	น้อย

คะแนนระดับคุณค่าปานกลางมี 5 หัวข้อ คะแนนระดับค่าน้อยมี 1 หัวข้อ อาคารกองอำนาจการโรงงานสุรา ได้คะแนนระดับคุณค่าสูง 1 หัวข้อ คะแนนคุณค่าปานกลางมี 10 หัวข้อ คะแนนระดับค่าน้อยมี 4 หัวข้อ และอาคารหลังที่สามคืออาคารโรงงานผลิตสุรามีขึ้นเป็นอาคารที่ไม่มีคะแนนระดับคุณค่าสูง มีเพียงคะแนนระดับคุณค่าปานกลาง 7 หัวข้อ และคะแนนระดับค่าน้อย 8 หัวข้อ

จากระดับคะแนนจะเห็นได้ว่าอาคารโรงเรียนราชการเป็นอาคารที่ได้คะแนนในระดับคุณค่าสูงจึงสมควรแก่การอนุรักษ์เป็นอย่างยิ่ง รวมถึงการดำเนินการในเชิงการพัฒนาสามารถทำได้ควบคู่กัน แต่ต้องทำอย่างระมัดระวังโดยผู้เชี่ยวชาญและช่างเทคนิคผู้ชำนาญการ เช่น ในเรื่องการปรับปรุงโยชนใช้สอยต้องมีการพิจารณาในเชิงวิศวกรรมโครงสร้างอันเนื่องจากสภาพอาคารมีความเก่าแก่มาก ฐานรากของอาคารมีน้ำท่วมขังเกือบตลอด ในส่วนของศิลปกรรมส่วนตกแต่งอาคารควรได้รับการดูแลรักษาซ่อมแซมอย่างระมัดระวังเนื่องจากตัวอาคารได้รับความเสียหายผู้

อย่างมากจากการรั่วซึมของน้ำฝนและวัชพืชที่ขึ้นปกคลุมเป็นต้น สำหรับอาคารกองอำนาจการโรงงานสุรามีระดับคุณค่าปานกลาง การดำเนินการเพื่อการปรับปรุงโยชนใช้สอยอาจทำได้ในลักษณะที่ยืดหยุ่นได้มากกว่าอาคารโรงเรียนราชการ เช่นมีความสามารถในการต่อเติมอาคารได้ และสุดท้ายอาคารโรงงานสุรา มีระดับคุณค่าของอาคารน้อยที่สุด ดังนั้น อาคารนี้สามารถดำเนินการเปลี่ยนแปลงได้มาก หรืออาจทุบทิ้งได้หากไม่มีความเหมาะสมที่จะเก็บรักษาหรือนำไปใช้งานในบริบทใหม่

4.3.2 กระบวนการปรับปรุงโยชนใช้สอยอาคารสถาปัตยกรรม
ในการปรับปรุงโยชนใช้สอยในลักษณะการต่อเติมอาคารในเงื่อนไขของสถาปัตยกรรมที่ได้รับการพิจารณาว่ามีคุณค่านั้น นอกจากพิจารณาเรื่องคุณค่าแล้ว ต้องได้รับการพิจารณาด้วยการประเมินสภาพความแท้และความดั้งเดิม เพื่อดูว่าการดำเนินการใด ๆ ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงระดับใดที่เป็นที่ยอมรับให้เกิดขึ้นได้ ดังนั้นพื้นฐานเรื่อง

ตารางที่ 3 ผลการประเมินสภาพความแท้ดั้งเดิมเพื่อการพิจารณาความสามารถในการเปลี่ยนแปลงลักษณะต่าง ๆ

สภาพความแท้ดั้งเดิมกับการเปลี่ยนแปลง	อาคารโรงเรียนราชการ		อาคารกองอำนาจการโรงงานสุรา		อาคารโรงงานสุรา	
	ค่าเฉลี่ย	IC	ค่าเฉลี่ย	IC	ค่าเฉลี่ย	IC
1. การเปลี่ยนแปลง ภายนอกเปลือกอาคารเดิม: วัสดุและสี						
1.1 ทำให้สภาพเก่าเหมือนของเก่าของเดิมตามสัจจะของเวลา	1.75	0	2.13	0	1.38	0
1.2 ทำให้ลักษณะเหมือนของเดิม ในสภาพที่ดูใหม่ (ทาสีใหม่ เปลี่ยนวัสดุใหม่)	4.13	1	3.88	1	2.38	0
1.3 ทำให้สภาพใหม่หมด รูปแบบใหม่ สีใหม่ วัสดุใหม่ แตกต่างจากเดิมโดยสิ้นเชิง	0.38	0	0.88	0	2.63	0
2. การเปลี่ยนแปลงภายในวัสดุ สี และการตกแต่ง						
2.1 ปรับปรุงภายในตามความเหมาะสมกับลักษณะการใช้งาน	4.38	1	4.00	1	3.63	1
2.2 สามารถเพิ่มผนังหรือทึบผนังได้	3.00	1	3.25	1	2.88	0
2.3 เพอร์นิเจอร์ ต้องกลมกลืนกับสภาพห้องดั้งเดิม	3.25	1	3.25	1	1.00	0
2.4 เพอร์นิเจอร์ เป็นรูปแบบใหม่ได้	2.75	0	3.25	1	3.25	1

สภาพความแท้ดั้งเดิมก่อนการเปลี่ยนแปลงและดำเนินการบูรณาการส่วนใหม่สถาปัตยกรรมต้องพิจารณาเรื่องต่อไปนี้ 1) ความแท้ดั้งเดิมในเรื่องวัสดุ (authenticity in materials) 2) ความแท้ดั้งเดิมในเรื่องงานช่างงานฝีมือ (authenticity in workmanship) 3) ความแท้ดั้งเดิมในเรื่องงานออกแบบ (authenticity in design) 4) ความแท้ดั้งเดิมในเรื่องถิ่นที่ตั้ง (authenticity in setting)

ผลจากตารางที่ 3 ซึ่งเปรียบเทียบลักษณะการเปลี่ยนแปลงของอาคารทั้ง 3 หลังคือ 1) การเปลี่ยนแปลงลักษณะภายนอกหรือเปลือกอาคารในเรื่องวัสดุและสี พบว่าอาคารโรงเรียนราชากรุณและอาคารกองอำนาจการโรงงานสุรา สามารถดำเนินการเปลี่ยนแปลงในลักษณะการทำให้เหมือนของเดิมในสภาพที่ดูใหม่ (ทาสีใหม่ เปลี่ยนวัสดุใหม่) 2) การเปลี่ยนแปลงภายใน สำหรับเรื่องวัสดุ สี และการตกแต่ง พบว่า อาคารทั้ง 3 หลังสามารถดำเนินการในลักษณะปรับปรุงภายในได้ตามความเหมาะสมกับลักษณะการใช้งาน สำหรับการเพิ่มผนังหรือทึบผนัง และการเลือกใช้เฟอร์นิเจอร์ต้องกลมกลืนกับสภาพห้องดั้งเดิม ซึ่งสามารถทำได้กับอาคารโรงเรียนราชากรุณและอาคารกองอำนาจการโรงงานสุรา แต่ถ้านำมาใช้เฟอร์นิเจอร์เป็นรูปแบบใหม่สามารถทำได้กับอาคารกองอำนาจการโรงงานสุราและอาคารโรงงานสุรา

4.3.3 การบูรณาการส่วนใหม่สถาปัตยกรรม

การบูรณาการส่วนใหม่สถาปัตยกรรมตามหลักการของ Greed and Robert และ Bernard M. Feilden and Jukka Jokilehto คือการเติมสิ่งใหม่ที่ใส่เข้าไป “อยู่ระหว่าง” โดยมีความสัมพันธ์รวมกับสิ่งเก่าในลักษณะต่าง ๆ

เพื่อไปส่งเสริมหรือพัฒนาต่อดั้งเดิมที่มีอยู่ การใช้หลักการนี้กับอาคารที่มีคุณค่านั้นต้องมีการศึกษาถึงประวัติศาสตร์หลักฐานต่าง ๆ ตลอดจนระดับการยอมรับในการพัฒนาแบบใหม่ที่จะเกิดขึ้น ซึ่งต้องไม่ทำลายลักษณะหรืออัตลักษณ์สำคัญของพื้นที่หรืออาคารดั้งเดิม

ในรูปแบบลักษณะการบูรณาการส่วนใหม่สถาปัตยกรรม ผู้วิจัยได้แบ่งรูปแบบไว้ดังต่อไปนี้ 1) ตำแหน่งการบูรณาการส่วนใหม่ ได้แก่ (a) แบบต่อเติมด้านข้างติดกับอาคารเดิม (b) แบบต่อเติมด้านข้างในลักษณะอยู่ห่างจากอาคารเดิม (c) แบบต่อเติมด้านข้างอยู่ห่าง ๆ โดยมีส่วนเชื่อมกับอาคารเดิม (d) แบบต่อเติมลักษณะเกาะติดกับอาคารเดิม (e) แบบต่อเติมที่ส่วนยอดอาคาร (f) แบบต่อเติมอยู่ใต้ดิน และ (g) แบบต่อเติมอยู่ระหว่างกลางอาคาร 2) เรื่องรูปทรงและวัสดุ (a) รูปทรงกลมกลืนวัสดุ/สีกลมกลืนกับอาคารเดิม (b) รูปทรงกลมกลืน วัสดุ/สีแตกต่างกับอาคารเดิม (c) รูปทรงแตกต่าง วัสดุ/สีกลมกลืนกับอาคารเดิม (d) รูปทรงแตกต่าง วัสดุ/สีแตกต่างกับอาคารเดิม

เมื่อศึกษาพร้อมกับตัวอย่างกรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์ The Louvre Museum ประเทศฝรั่งเศส และ The British Museum ประเทศอังกฤษ พบว่า อาคารดังกล่าวมีลักษณะการบูรณาการส่วนใหม่สถาปัตยกรรมดังนี้ กรณีศึกษาที่ 1 The Louvre Museum ในส่วนที่เป็นพีระมิดแก้วสามเหลี่ยมถือว่าเป็นการบูรณาการส่วนใหม่ที่เข้าไปอยู่ร่วมกับของเก่า (บริบทของพระราชวังเก่า) พีระมิดแก้วที่ปรากฏที่บริเวณลานโล่ง (plaza) ดังรูปที่ 5 ส่วนที่ฝังอยู่ใต้ดินภายใต้พีระมิดแก้วคือพื้นที่จัดแสดงภาพงานศิลปะชั้นเลิศขนาดใหญ่ รูปแบบสถาปัตยกรรมส่วนใหม่ที่เพิ่มเติมเข้าไป

รูปที่ 5 พีระมิดแก้ว (จากมุมสูง) การบูรณาการส่วนใหม่สถาปัตยกรรมและพื้นที่โถงภายในพีระมิดแก้ว [15, 16]

ดังกล่าวจะเห็นได้ว่ามีรูปแบบที่แปลกตา (มีทั้งเสียงตอบรับทั้งด้านบวกและลบ) สำหรับผู้วิจัยมีความเห็นว่ารูปแบบดังกล่าวมิได้ทำลายคุณค่าของของเก่าให้เสียหายแต่อย่างใด แต่กลับเป็นการเพิ่มความน่าสนใจให้กับพื้นที่โดยรอบ และดึงดูดผู้คนจากทั่วโลกให้มาเยี่ยมชมเยือนพิพิธภัณฑ์ลูฟว์อย่างต่อเนื่อง

กรณีศึกษาที่ 2 The British Museum ในส่วนของหลังคาขนาดใหญ่ที่คลุมลานพื้นที่ภายในอาคารพิพิธภัณฑ์ องค์ประกอบดังกล่าวได้สร้างความกลมกลืนกับบริบทอาคารเก่าในลักษณะการทำให้สอดคล้องประสานกัน (reconciliation) ระหว่างอาคารเดิมกับอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ เกิดเป็นที่ว่างสาธารณะที่เรียกว่า “The Great Court” ด้วยวิธีการทำหลังคาที่ใช้วัสดุโปร่งใส (รูปที่ 6) คลุมพื้นที่โล่งระหว่างอาคารซึ่งทำให้เกิดพื้นที่เชื่อมต่อส่วนจัดแสดงเข้ากับห้องสมุด ทำให้พื้นที่ตรงกลางเกิดความเชื่อมโยงจนกระทั่งสามารถใช้เป็นพื้นที่กิจกรรมนอกประสงค์ และเป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมสาธารณะได้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดบรรยากาศที่เป็นพลวัตกับพิพิธภัณฑ์ในอีกทางหนึ่ง องค์ประกอบส่วนหลังคาและอาคารตรงกลางลานถือเป็นการบูรณาการส่วนใหม่สถาปัตยกรรมในลักษณะต่อเติม

แบบอยู่ระหว่างกลางอาคารที่มีลักษณะโดดเด่นน่าสนใจ มีการใช้วัสดุและเทคโนโลยีใหม่ แต่ก็สามารถสร้างความกลมกลืนในลักษณะที่แปลกตาและตอบสนองในเรื่องของประโยชน์ใช้สอยได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

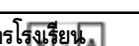

การเพิ่มเติมหรือปรับปรุงอาคารเก่าทรงคุณค่าสามารถดำเนินการได้ หากการปรับปรุงหรือต่อเติมนั้นไม่ได้ทำลายหรือทำให้คุณค่าของอาคารนั้นเสื่อมลง แต่หากเป็นการส่งเสริมหรือการเปิดเผยเรื่องราวของอดีตขึ้นมา ก็นับเป็นเรื่องที่น่าสนใจและสามารถทำให้เกิดขึ้นได้ในการออกแบบอาคารพิพิธภัณฑ์หรือศูนย์การเรียนรู้

แนวคิดการบูรณาการส่วนใหม่จะอยู่ในระดับใดก็ตาม ต้องได้รับการออกแบบและเติมเต็มในส่วนผสมที่พอเหมาะกับบริบทสิ่งแวดล้อมโดยรอบ ในเรื่องของขนาดและปริมาตรของอาคาร (scale and massing) ต้องพิจารณาและให้ความสำคัญลำดับแรก ในหลักการดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษารูปแบบการบูรณาการส่วนใหม่ในลักษณะต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นตัวเลือกในแบบการประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญซึ่งได้ผลการประเมินอาคารที่เลือกศึกษาทั้ง 3 หลังดังตารางที่ 4

รูปที่ 6 ลักษณะพื้นที่ภายใน The Great Court และ การทำหลังคาที่ใช้วัสดุโปร่งใส (มองจากมุมสูง) [17]

ตารางที่ 4 ผลการประเมินความสามารถในการการต่อเติมอาคารในลักษณะต่าง ๆ

ตำแหน่งการบูรณาการ ส่วนใหม่	รูปประกอบ (รูปด้าน)	อาคารโรงเรียน ราชการ		อาคารกองอำนวยการ โรงงานสุรา		อาคาร โรงงานสุรา	
		คะแนน ค่าเฉลี่ยการ ประเมิน	ระดับความ สามารถในการ ดำเนินการ	คะแนน ค่าเฉลี่ยการ ประเมิน	ระดับความ สามารถในการ ดำเนินการ	คะแนน ค่าเฉลี่ยการ ประเมิน	ระดับความ สามารถในการ ดำเนินการ
a. ต่อเติมด้านข้างติด กับอาคารเดิม		1.75	น้อย	1.88	น้อย	2.13	น้อย
b. ต่อเติมด้านข้างอยู่ ห่างจากอาคารเดิม		2.88	ปานกลาง	3.25	ปานกลาง	1.38	น้อย
c. ต่อเติมด้านข้างอยู่ ห่าง ๆ แบบเชื่อมกับ อาคารเดิม		3.00	ปานกลาง	3.00	ปานกลาง	2.25	น้อย
d. ต่อเติมแบบเกาะติด กับอาคารเดิม		0.75	น้อย	1.13	น้อย	0.63	น้อย
e. ต่อเติมที่ส่วนยอด อาคาร		0.75	น้อย	0.75	น้อย	0.38	น้อย
f. ต่อเติมใต้ดิน		2.00	น้อย	2.13	น้อย	1.50	น้อย
g. ต่อเติมอยู่ระหว่าง กลางอาคาร		อาคารโรงเรียน ราชการ		อาคารกองอำนวยการ โรงงานสุรา		N/A อาคาร โรงงานสุรา	
รูปทรงและวัสดุ	รูปประกอบ	อาคารโรงเรียน ราชการ		อาคารกองอำนวยการ โรงงานสุรา		อาคาร โรงงานสุรา	
		คะแนน ค่าเฉลี่ยการ ประเมิน	ระดับความ สามารถในการ ดำเนินการ	คะแนน ค่าเฉลี่ยการ ประเมิน	ระดับความ สามารถในการ ดำเนินการ	คะแนน ค่าเฉลี่ยการ ประเมิน	ระดับความ สามารถในการ ดำเนินการ
a. ต่อเติมอาคาร ในลักษณะ รูปทรงกลมกลืน วัสดุ/สี กลมกลืน กับอาคารเดิม		3.13	ปานกลาง	3.63	ปานกลาง	2.63	ปานกลาง
b. ต่อเติมอาคาร ในลักษณะ รูปทรงกลมกลืน วัสดุ/สี แตกต่าง กับอาคารเดิม		1.00	น้อย	1.13	น้อย	1.88	น้อย
c. ต่อเติมอาคาร ในลักษณะ รูปทรงแตกต่าง วัสดุ/สี กลมกลืน กับอาคารเดิม		1.63	น้อย	1.50	น้อย	1.88	น้อย
d. ต่อเติมอาคาร ในลักษณะ รูปทรงแตกต่าง วัสดุ/สี แตกต่าง กับอาคารเดิม		1.13	น้อย	2.00	น้อย	1.38	น้อย
							

ผลจากตารางการประเมินความสามารถในการต่อเติมอาคารในลักษณะต่าง ๆ ใช้พิจารณาเมื่อมีความจำเป็นในการบูรณาการส่วนใหม่สถาปัตยกรรมเพื่อรองรับการใช้งานใหม่พบว่า อาคารโรงเรียนราชราษฎรมีความสามารถในการต่อเติมในลักษณะต่อเติมที่ด้านข้างของอาคารแบบอยู่ห่าง โดยสามารถสร้างทางเชื่อมกับอาคารเดิมได้ ในเรื่องรูปทรงและวัสดุที่ต่อเติม สามารถทำได้ในลักษณะการต่อเติมที่มีรูปทรงกลมกลืน การเลือกใช้วัสดุและสีต้องกลมกลืนกับอาคารเดิม สำหรับอาคารกองอำนวยการโรงงานสุราสามารถต่อเติมในลักษณะการต่อเติมที่ด้านข้างอยู่ห่างจากอาคารเดิมและการต่อเติมที่ด้านข้างแบบอยู่ห่าง โดยมีส่วนของทางเชื่อมกับอาคารเดิม การเลือกใช้วัสดุและสีต้องกลมกลืนกับอาคารเดิมเช่นกัน และสำหรับอาคารโรงงานสุรา ผลที่ได้คือไม่มีความจำเป็นต้องต่อเติมในลักษณะใด ๆ

5. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การสร้างศูนย์การเรียนรู้เนื้อหาทางด้านประวัติศาสตร์ ชุมชน และศิลปวัฒนธรรม ในลักษณะการปรับปรุงใช้สอยอาคารเก่าเป็นแนวทางหนึ่งสำหรับโครงการศูนย์การเรียนรู้หรือพิพิธภัณฑ์ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมหรือพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งมีอาคารเก่าทรงคุณค่า ถูกทิ้งร้างไม่ได้รับการบูรณะปรับปรุงเพื่อใช้ประโยชน์ หรือเป็นพื้นที่ซึ่งไม่สามารถสร้างอาคารใหม่ได้อันเนื่องมาจากเหตุผลทางกายภาพและประเด็นกฎหมายข้อบังคับต่าง ๆ เช่น ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่อนุรักษ์เมืองเก่า เป็นต้น ดังนั้น

การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอาคารเก่าเหล่านี้จึงจำเป็นต้องทำอยู่บนหลักวิชาการและวิธีการดำเนินการที่ถูกต้อง เช่น มีกระบวนการประเมินคุณค่าก่อนการปรับปรุง มีกระบวนการถามความคิดเห็นของภาคประชาชน และมีกระบวนการปรับปรุงใช้สอยที่เหมาะสม เพราะอาคารเหล่านี้มีคุณค่า และมีผลทางภาพลักษณ์และทัศนียภาพของเมือง นอกจากนี้ยังสามารถเป็นตัวแทนการเล่าเรื่องราวในอดีต ตลอดจนเป็นสื่อการเรียนรู้และการสร้างบรรยากาศของพิพิธภัณฑ์หรือศูนย์การเรียนรู้เนื้อหาทางประวัติศาสตร์ ชุมชน และศิลปวัฒนธรรมได้ อันเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ตามอัธยาศัยทางหนึ่ง

แนวคิดการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้พิพิธภัณฑ์ควรได้รับการปรับปรุงดังนี้ ต้องมีบุคคล 3 ฝ่ายที่เกี่ยวข้องคือ นักวิชาการ นักการศึกษา และนักเทคนิค โดยทั้ง 3 ฝ่ายต้องทำงานในเชิงบูรณาการ ได้แก่ การนำเสนอเนื้อหาเชิงวัฒนธรรมที่มีประสิทธิผลควรนำเสนอรูปแบบสื่อที่สร้างบรรยากาศแบบเล่าเรื่อง การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง และการมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะผสมผสาน การนำเสนอเนื้อหาและจัดนิทรรศการควรเน้นการจัดนิทรรศการแบบหมุนเวียนมากกว่าการจัดนิทรรศการแบบถาวร เน้นการนำเสนอการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคน วิถีชีวิตชุมชน เมืองและสภาพแวดล้อม มากกว่าการจัดแสดงวัตถุ การจัดกิจกรรมต้องมีลักษณะพลวัตไม่หยุดนิ่ง และต้องมีการประชาสัมพันธ์ที่ดี และเหนือสิ่งอื่นใด การสร้างในศูนย์การเรียนรู้หรือพิพิธภัณฑ์คือการสร้างพื้นที่ให้ความรู้และพื้นที่จุดประกายความคิดให้กับคนในสังคม

รายการอ้างอิง (References)

- [1] วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร. (2549, 12 กันยายน). การอนุรักษ์กับการพัฒนา: การคิดใน/นอกกรอบมุมมองของสถาปนิกนักอนุรักษ์/พัฒนา. เอกสารประกอบการประชุมเฉพาะเรื่องในงาน “การนำเสนอผลงานวิจัยแห่งชาติ 2549”, 11.
- [2] Bernard M. F., & Jukka J. (1998). Management guidelines for world cultural heritage site. Italy: Ograro.
- [3] ชราดล เสาร์ชัย. (2549). การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของทัศนียภาพเมือง บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์. วารสารวิจัยและสาระสถาปัตยกรรม/การผังเมือง, 4(2), 117-140.
- [4] สุตรา สุจฉายา. (2542). นักเดินทางเพื่อความเข้าใจในแผ่นดินธนบุรี. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สารคดี.
- [5] เครือข่ายพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ธนบุรี. (2549). แผนที่เมืองเก่าธนบุรี. เอกสารเทศกาล “เปิดงาน ย่านธนบุรี”.
- [6] สืบค้นเมื่อ 15 ธันวาคม 2549, จาก http://www.cie.th.edu/web2/CIE@DOME/CIE@DOME_03/Culture.htm
- [7] สืบค้นเมื่อ 20 ธันวาคม 2549, จาก <http://www.kalamung.com/index06.html>
- [8] สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ. (2548). บางเกาะ: บางกอก พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมลุ่มน้ำลำคลอง. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- [9] กรมศิลปากร. (ม.ป.ป.). รายงานการสำรวจโบราณสถานบ้านอำมาตย์เอกพระยาชลภูมิพาณิชย์. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- [10] ปัญญา เทพลิงห์ และวุฒิ วัฒนสิน. (2549). ลวดลายตกแต่งอาคารชิโน-ปอร์ตุเกสในจังหวัดภูเก็ต. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 12(2), 239-254.
- [11] สำนักผังเมือง. (2548). โครงการจ้างที่ปรึกษาประจำเพื่อดำเนินการวางผังอนุรักษ์ และปรับปรุงฟื้นฟูย่านประวัติศาสตร์และแหล่งโบราณสถาน กรุงรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร และพื้นที่ต่อเนื่อง. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- [12] Clara, G., & Marion, R. (1998). Introducing urban design: Interventions and responses. Singapore: Longman Publisher.
- [13] สำนักงานนโยบายและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2548). ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- [14] สำนักผังเมือง. (2548). โครงการจ้างที่ปรึกษาประจำเพื่อดำเนินการวางผังอนุรักษ์และปรับปรุงฟื้นฟูย่านประวัติศาสตร์และแหล่งโบราณสถาน กรุงรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- [15] สืบค้นเมื่อ 15 ธันวาคม 2550, จาก <http://www.longpassages.org>
- [16] สืบค้นเมื่อ 17 มกราคม 2550, จาก <http://www.design-photography.com/images/Louve>
- [17] สืบค้นเมื่อ 22 มกราคม 2550, จาก <http://www.Norman Foster and the British Museum>